

THE ROLE OF EMPATHY FOR THE DEVELOPMENT OF EMOTIONAL, SOCIAL AND CULTURAL COMPETENCE IN ELEMENTARY SCHOOL AGE

Avi Abner

University “Prof. d-r. Asen Zlatarov”, Burgas, Bulgaria, avi.abner707@gmail.com

Abstract: Empathy is a complex personality ability that expresses an understanding of the emotions of others without mixing them with one's own emotions. This skill is considered an essential aspect of human relationships and plays a crucial role in defining interpersonal relationships and comprehension. According to modern research, empathy is a complex cognitive-emotional function expressed in the ability to understand, realize and feel with others rather than just the ability to put oneself in another's position. However, empathy is to comprehend the context and perspective of others and to form an emotional bond with them. As a consequence, empathy is crucial in both interpersonal and professional interactions. Empathy is a social skill that may improve teamwork, communication, and conflict resolution. It can also lead to more successful leadership. Emotional, cognitive, and cultural empathy are the three subtypes of empathy. It is commonly believed that empathy is primarily defined by its emotive expression, but the cognitive component is essential in shaping an empathic response. It is commonly believed that empathy is primarily defined by its emotive expression, but the cognitive component is essential in shaping an empathic response. The referred to cultural empathy of contemporary society is an ability to comprehend and tolerate differences. In an increasingly interconnected and multicultural society, this skill is essential for the development of the individual.

This study analyses the significance of empathic development in middle childhood, which corresponds to the elementary school years. Examples of the educational benefits of developing empathy at this age are provided. The significance of each type of empathy for the growth of emotional, social, and cultural competencies has been demonstrated. The article discusses effective models for fostering empathy through elementary school education. Emphasis is placed on design thinking as an educated perspective. The possibilities of this educational approach for developing empathy are examined. The specifics of the application of the approach in primary school with a view to developing different types of empathy are indicated.

Keywords: empathy, social competence, emotional competence, cultural competence, design thinking

РОЛЯТА НА ЕМПАТИЯТА ЗА РАЗВИТИЕ НА ЕМОЦИОНАЛНА, СОЦИАЛНА И КУЛТУРНА КОМПЕТЕНТНОСТ В НАЧАЛНА УЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ

Ави Абнер

Университет “Проф. д-р Асен Златаров”, Бургас, България, avi.abner707@gmail.com

Резюме: Емпатията е сложна личностна способност, която се изразява в разбиране на емоциите на другите, без те да бъдат смесвани със собствените емоции. Тази способност се счита за определящ аспект на човешките взаимоотношения и играе важна роля в насърчаването на междуличностните връзки и разбирателство. Според съвременните изследвания, емпатията е не само способността да се поставим на мястото на другия, а е комплексна когнитивно-емоционална функция, която се изразява в способността да се разбира, осъзнава и чувства с другите, да се разбира контекстът и перспективата на другите, и да се установява емоционална връзка с тях. Като такава, емпатията играе важна роля не само в личните отношения, но и в деловите. Като качество на междуличностните взаимоотношения, емпатията може да допринесе за по-добра комуникация, решаване на конфликти, ефективно лидерство и усилено участие в екипни дейности. Емпатията има три разновидности – емоционална емпатия, когнитивна емпатия и културна емпатия. Счита се, че емпатията се определя предимно чрез своето емоционално изражение, но когнитивният аспект е неизбежен за оформяне на емпатиен отговор. В съвременността се разглежда и т.нар. културна емпатия, която представлява способността да се разбира и да се приема различието. Тази способност е важна, за да се реализира личността във все по-глобализиращото се мултикултурно общество. В статията е разгледано значението на развитието на емпатията в периода на средното детство, който съвпада с началната училищна възраст. Дадени са примери за образователните ефекти от развиването на емпатия в тази възраст. Обосновано е значението на различните видове емпатия за развитието на емоционални, социални и културни компетентности. Представени са полезни образователни подходи за развитие на емпатия чрез обучението в началното училище. Поставен е акцент върху дизайн мисленето като

образователна перспектива. Разгледани са възможностите на този образователен подход за развиване на емпатия. Посочени са спецификите на приложението на подхода в началното училище с оглед развиване на различни видове емпатия.

Ключови думи: емпатия, социална компетентност, емоционална компетентност, културна компетентност, дизайн мислене

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Емпатията е способност за разбиране на емоциите на другите, без те да бъдат смесвани с нашите собствени емоции (Стаматов, 2019). Според Miller в емпатията аз-ът докрай запазва другия, като се опитва да утвърди дружостта му. Това означава, че индивидът не пренебрегва или променя другия, а го приема в неговата уникалност. Посегателството върху дружостта на другия е посегателство върху самата личност (Miller, 2009). Gentry et al. твърдят, че емпатията е от решаващо значение за създаването на положителни взаимоотношения между индивидите (Gentry et al., 2007). Стаматов допълва, че емпатията е процес на разбиране, при който влизаме в света на другия и го разбираме чрез неговите очи поставяйки се на неговото място. Това ни помага да разберем, какво усеща той, какви са мислите му, убежденията му и ценностите му (Стаматов, 2019).

Gentry et al. считат, че емпатията спомага за усъвършенстване на комуникацията с други хора (Gentry et al., 2007). В допълнение, Atwood разглежда емпатията като способност да бъдат правилно разтълкувани емоциите и преживяванията на другите, което на по-късен етап би подобрило комуникацията и би спомогнало за развитието на други важни качества, например, лидерството (Atwood, 1996). Същата теза защитават други автори, според които емпатията е значима за успешни междуличностни взаимодействия и ефективно лидерство. Например, Ioannidou и Konstantikaki твърдят, че емпатията често се разбира погрешно и се използва недостатъчно като важно комуникационно умение (Ioannidou & Konstantikaki, 2008).

Редица учени като споделят, че едно от най-значимите предимства на емпатията е, че тя насърчава взаимоотношенията с други хора (Colvin et al., 1997; Cloven & Roloff, 1995). Тази връзка може да бъде основата за взаимоотношения, изградени на доверие и разбирателство. Когато се изпитва емпатия към някого, се създава чувство за връзка с него и това улеснява опознаването на личността на даден субект. Това ни помага да разрешим конфликтите по един по-лесен начин, тъй като, когато съчувстваме на някого, ние сме в състояние да видим нещата от неговата гледна точка (McCullough et al., 1997). Вместо да се гледа на човека като на противник, емпатията помага ние да го видим като достоен за нашето разбиране и уважение.

Според Allen & Leary, хората, получаващи емпатия, са склонни и да проявяват такава (Allen & Leary, 2010). Michalec & Hafferty допълва тезата им с обяснението, че емпатията изгражда доверие, уважение и пълноценна комуникация – основа на здравите взаимоотношения между хората (Michalec & Hafferty, 2022). Те твърдят, че емпатията към другите помага на човек да регулира своите собствени емоции, като това по никакъв начин не го натоварва психически. Те изхождат от теорията на Reblin & Uchino, че наличието на социални връзки е важно както за физическото, така и за психическото благосъстояние на личността, тъй като емпатията позволява да се изградят социални връзки между хората (Reblin & Uchino, 2008).

Д. Димитров, който е създал концепцията „самоопределяне и реализация“, акцентира върху важноста на взаимоотношенията между хората за личностното развитие. Той твърди, че „човекът може да се развива само в контекста на взаимоотношенията, където чувствата на сигурност и уважение са основни предпоставки“ (Димитров, 2001). Джуров въвежда понятието „психическа дистанция“, която е свързана с емпатията и разбирането на другите. Той твърди, че „един от най-важните фактори за успешното съжителство на хората е способността да се поставят в положението на другия и да му изразят своите чувства, мисли и нужди“ (Джуров, 2005). Тези теории подкрепят твърдението, че емпатията е важен фактор за изграждането на здрави взаимоотношения между хората.

Съществуват няколко вида емпатия: когнитивна, емоционална, културна. Способността да се разбере гледната точка на друг човек е известна като когнитивна емпатия. Вторият вид емпатия се нарича емоционална и е свързана с идентифицирането с чувствата, които изпитва друг човек. Наличието на емоционална емпатия при индивидите помага за разбирането на тези усещания. Третият вид емпатия се определя като културна, която представлява способността да се разбира и да се приема различието (Shapiro, 1984).

2. РАЗВИТИЕ НА ЕМПАТИЯТА В ПЕРИОДА НА СРЕДНОТО ДЕТСТВО (7-11 ГОДИНИ) – ПЕДАГОГИЧЕСКИ АСПЕКТИ

Множество фактори влияят върху развиването на емпатично поведение, което включва когнитивното и емоционално развитие. Тези фактори, според Alodwani, биват семейна динамика и взаимодействие с

връстници (Alodwani, 2019). Изследванията показват, че когнитивните способности на децата и уменията за емоционална регулация също играят роля в развитието на емпатия. Децата, които имат по-високи когнитивни способности и по-добра емоционална регулация, са склонни да демонстрират по-високи нива на емпатия (Denham, 1998).

Емпатията играе решаваща роля в развитието на емоционална, социална и културна компетентност сред децата в начална училищна възраст. Според Morkel & McLaughlin социалната и емоционалната компетентност са необходими умения, които позволяват на децата да се ориентират успешно в ранна детска среда и в среда на по-късен етап от живота (Morkel & McLaughlin, 2015). Учителите и родителите могат да подкрепят развитието на тези умения на децата чрез осигуряване на подхранващи взаимодействия, стимулираща среда и възможности за учене. Jones et. al категоризират социално-емоционалните умения в три основни групи: когнитивна регулация, емоционални процеси и културни умения (Jones et al., 2017).

Когнитивната регулация включва основни когнитивни умения, които насочват поведението на индивида към постигане на цели. Емоционалните процеси включват разпознаване на емоциите в себе си или в другите, докато индивида ги регулира по подходящ начин, за да постигне положителни резултати. Културните умения включват ефективно управление на взаимоотношенията с другите.

Когато учениците се научат, как да разбират по-добре перспективите на другите хора чрез емпатийни навици за слушане или въображаеми игрови дейности като „да се поставят на мястото на някой друг“, те придобиват по-нюансирано разбиране на сложните човешки преживявания извън ограничения обхват на собствения им живот. Освен това емпатията помага за насърчаване на просоциално поведение като споделяне с други или подпомагане на нуждаещите се. Следователно преподаването на емпатия сред учениците в начална възраст е не само от съществено значение, но и от основно значение за създаването на емоционално интелигентни личности, способни да се справят успешно със сложни междуличностни ситуации, като същевременно култивират културно съзнание както в себе си, така и към различни общности в световен мащаб.

В тази връзка Емпатията често се разбира като водещ конструкт за развитието на емоционална, когнитивна и културна компетентност, особено в периода на средното детство (начална училищна възраст). Когато децата се научат да разпознават и разбират емоциите на другите, те са по-добре подготвени да общуват ефективно и да формират смислени взаимоотношения. Докато децата растат и се развиват, те се изправят пред безброй предизвикателства, които оформят тяхната емоционална, когнитивна и културна компетентност. Според Roy и Giraldo-García началната училищна възраст е решаващ момент за развитието на социални и емоционални умения. В днешното общество, където разнообразието продължава да се увеличава, за децата е все по-важно да имат силна емоционална интелигентност и емпатия (Roy & Giraldo-García, 2018). Емпатията насърчава състраданието и помага на децата да развият по-задълбочено разбиране на различните култури.

През последните години педагозите признаха значението на емпатията за насърчаване на положителното развитие на децата в училищата. Учителите, като подхранват това умение в ранна възраст, могат да подготвят учениците за успех както в академичен, така и в личен план чрез способността им да се справят в по-сложни социални ситуации. Много образователни системи по света се стремят да включат емпатията в учебните предмети от ранна възраст чрез различни програми, насочени към развиване на емоционалната интелигентност на учениците. развитието на емпатия през средното детство има важни последици за социалното и емоционалното развитие при децата. Според Eisenberg et al. децата, които са по-емпатични, са склонни да имат по-добри социални взаимоотношения и е по-вероятно да се ангажират с просоциално поведение (Eisenberg et al., 2006). Decety, допълва, че е важно родителите и учителите също да насърчават развитието на емпатия у децата по време на този критичен период на развитие (Decety, 2010).

Средното детство, е времето за развитието на емоционалния растеж и социализацията на децата. Sheridan подчертава, че децата се учат от наблюдението на реакциите на своите учители и родители, когато те действат смислено и положително в различни контексти, като семейна среда и училище и т.н. (Sheridan, 2010). Техният опит формира възприятията, като по този начин въздейства върху по-късните модели на отношения на привързаност и колко голямо значение придават показване на съпричастност към бъдещи връстници.

В изследванията на Drewes и Schaefer се подчертава, че развитието на способностите на децата за решаване на проблеми стават по-очевидни през средното детство. Това може да бъде наблюдавано преди те да са реагирани импулсивно, преди да са обмислили потенциалните последиствия и когато са изправени пред различни ежедневни дейности като училищни задачи или конфликти. Тези способности се развиват чрез наблюденията на децата в различни ситуации, като семейна среда и училище (Drewes & Schaefer, 2013). Активното насърчаване на емпатия сред лица на възраст 7-11 години е особено важен компонент за

изграждане на по-силни взаимоотношения, характеризиращи се с взаимно уважение, независимо от расата или националността, като същевременно се намаляват предразсъдъците. Децата, които демонстрират по-голям контрол върху собствените си емоции, могат да разпознават и емоциите, показани от другите. Освен това, насърчаването на емпатията в периода на средното детство може да помогне на децата да развият и други важни умения, като например уменията за сътрудничество и решаването на конфликти (Moreno-Peral et al, 2019).

Няколко автора се обединяват около твърдението, че емпатията включва когнитивни, емоционални и поведенчески компоненти, които могат да бъдат развити по-добре чрез подходящо образование и обучение (Jolliffe & Farrington, 2006; Schonert-Reichl, 2017). Според тях, децата могат да научат да разпознават емоции, да изразяват съчувствие и да имитират желаното поведение в отговор на нуждите на другите. Редица автори подчертават, че емпатията е важна за успеха в училище и е нужно педагозите и психолозите да помогнат при създаването на образователни програми и методи, които да насърчават развитието на емпатията в периода на средното детство (Brackett, 2012). Това може да се постигне чрез различни подходи и стратегии, като игри с други деца или игри за учене (Jolliffe & Farrington, 2006; Decety, 2010; Bhasin & Singh, 2017).

Преподаването на емпатия е ефективна стратегия за насърчаване на развитието на тези важни компетентности при деца в начална училищна възраст, тъй като насърчава способностите за възприемане на перспектива, като същевременно разширява техните разбирания за точно идентифициране на емоциите (Reilly, 2019).

Многобройни проучвания доказват, че децата, които участват в програми за развитие на емпатията, имат по-добри социални умения, по-малко конфликти със своите връстници и са по-самоуверени. Те разбират по-лесно чуждите емоции и изразяват своите, което им помага да се справят по-добре с емоционални ситуации. Няколко автора се обединяват около идеята, че програмите за развитие на емпатията не само имат положителни ефекти върху социалните умения на децата, но също така могат да допринесат за намаляване на агресивното поведение (Devine, 2007; Feshbach, 2009; Schonert-Reichl & Lawlor, 2010).

3. ДИЗАЙН МИСЛЕНЕТО КАТО ОБРАЗОВАТЕЛЕН ПОДХОД ЗА РАЗВИВАНЕ НА ЕМПАТИЯ

Емпатията е отправна точка в процеса на дизайн мислене. Тя присъства във всички модели на дизайн мислене и е ключов аспект в разбирането на дизайн-процеса. В класическите модели на дизайн мислене емпатията е описана като фаза на процеса, наречена емпатизиране. Тази фаза присъства в моделите на Kelly, Brown и др. (Brown, 2008; IDEO, 2020).

С развитието на идеята за дизайн мисленето като образователен модел, емпатията се утвърждава още повече в два взаимосвързани аспекта – като фаза и като ключово умение, което учениците следва да развиват по време на обучението.

Според Н. Калоянова, в дизайн мисленето емпатията се разбира „като елемент на емоционалната и новата социална интелигентност в съчетание със самосъзнанието, уменията за самоконтрол, мотивацията и социалните умения“ и „се изразява едновременно като умение и нагласа за вникване в чувствата на другите, за заемане тяхната позиция и уважение към различната гледна точка и изява на алтруистично поведение, произтичащо от когнитивния опит на личността“. По този начин „в процеса на дизайн мислене, емпатията е психологически конструкт, който се изгражда и/или развива от всички участници като част от комуникацията, която е основна характеристика на процеса“ (Калоянова, 2022).

В модела, разработен от Н. Калоянова, емпатията се разглежда предимно като под-фаза на процеса на проучване, която следва „да се прояви в реално поведение чрез разкриване на емоции, свързани с проблема, и споделяне на лични истории“ (Калоянова, 2022b).

По същия начин Scott & Lock подчертават, че емпатията е в основата на всеки проект, базиран на дизайн мислене. Това прави дизайн мисленето процес, силно концентриран върху човека – не върху ограниченията на конкретни обстоятелства или технологии, а върху истинските нужди на субекта (Scott & Lock, 2021).

Някои автори, като Costa, наблягат на важността на емпатията по време на процеса на решаване на проблеми в процеса на дизайн мислене, тъй като това дава възможност на учителите да развиват не само интелектуалния капацитет, но и емоционална интелигентност на своите ученици в дългосрочна перспектива (Costa, 1991).

Димитров подчертава, че дизайн мисленето може да помогне за развитието на социално-емоционалните умения, като емпатията, сътрудничеството и комуникацията. Тези умения са от решаващо значение за успешното учене и социална адаптация на децата в бъдеще (Димитров, 2016).

4. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Емпатията играе решаваща роля в развитието на емоционална, когнитивна и културна компетентност сред децата в начална училищна възраст. Емпатията е способността да разпознавате и разбирате емоциите на друг човек, като същевременно поддържате чувство на откъснатост от тези емоции. Когато учениците се учат на емпатия, те развиват важни умения за емоционална интелигентност, които могат да им помогнат да се справят с трудни ситуации като разрешаване на конфликти или решаване на проблеми. В тази статия изследвахме как емпатията влияе положително на различни аспекти от живота на детето, като академични постижения, здрави взаимоотношения с връстници и учители и цялостно усещане за благополучие. Освен това обсъдихме как емпатията може да насърчи културната компетентност, като позволи на децата да разбират по-добре хората от различен произход и етнос. От съществено значение е преподавателите да прилагат подходи, които учат учениците на емпатия, така че те да могат да развият тези важни умения в началото на живота си. Дизайн мисленето е подходяща и утвърдена алтернатива в това отношение. В заключение, насърчаването на култура на съпричастност в училищата и домовете може да доведе до по-емоционално интелигентни хора, които са по-добре подготвени да се справят с предизвикателствата както в личен, така и в социален план, докато живеят в различни общности. В крайна сметка това води до изграждане на мирни общества, където всеки се чувства приет, независимо от своя произход или вярвания.

REFERENCES

- Allen, A., & Leary, M. (2010). Self-Compassion, Stress, and Coping. *Journal of Social and Personality Psychology*. Vol.4, Issue2 February 2010, p. 107-118 <https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2009.00246.x>
- Alodwani, A. A. (2019). The Effect of Social-Emotional Competence on Children Academic Achievement and Behavioral Development. *International Education Studies*, 12(12), p. 141.
- Atwood, G. (1996). The psychoanalytic Perspective. *The psychoanalytic Review*, 184-186.
- Bhasin, K., & Singh, K. (2017). Empathy as a Determinant of Social Competence of Middle School Students. *Journal of Psychosocial Research*, 12(2), 257-270.
- Brackett, M. A., Rivers, S. E., Reyes, M. R., & Salovey, P. (2012). Enhancing academic performance and social and emotional competence with the RULER feeling words curriculum. *Learning and Individual Differences*. American Psychological Association, 22(2), 218-224.
- Brown, T. (2008). Design thinking. *Harvard Business Review*, June, pp. 1-9.
- Cloven, D. H., & Roloff, M. E. (1995). Cognitive tuning effects of anticipating communication on thought about an interpersonal conflict. *Communication Reports*, 8, 1-9.
- Colvin, C., Vogt, D., & Ickes, W. (1997). *Why do friends understand each other better than strangers do. Empatic accuracy*, New York
- Costa, A. L. (1991). *Developing Minds: A Resource Book for Teaching Thinking*. Revised Edition, Volume 1, Association for Supervision and Curriculum Development. Alexandria: Va. ISBN-87120-180-1.
- Decety, J. (2010). The neurodevelopment of empathy in humans. *Developmental Neuroscience*, 32(4), 257-267.
- Denham, S. A. (1998). *Emotional Development in Young Children*. Guilford Press.
- Devine, D. J. (2007). *Making a difference in the classroom: Strategies that connect with students*. John Wiley & Sons. John Wiley & Sons.
- Drewes, A. A., & Schaefer, C. E. (2013). *The Therapeutic Powers of Play: 20 Core Agents of Change*, 2nd Edition. Wiley.
- Eisenberg, N., Fabes, R. A., & Spinrad, T. L. (2006). Prosocial development. *Handbook of child psychology: Vol. 3. Social, emotional, and personality development* (6th ed., pp. 646-718). John Wiley & Sons
- Feshbach, N. D. (2009). Empathy and education. *Handbook of moral and character education*, 433-453. *Handbook of moral and character education*, 433-453.
- Gentry, W. A., et al. (2007). *Empathy in the Workplace: A Tool for Effective Leadership*. White Paper, New York: Centre For Effective Leadership
- IDEO, 2020 <https://designthinking.ideo.com/#design-thinking-in-context>
- Ioannidou, F., & Konstantikaki, V. (2008). Empathy and emotional intelligence: What is it really about. *International Journal of Caring Sciences*, 118-123.
- Jolliffe, D., & Farrington, D. P. (2006). Development and validation of the Basic Empathy Scale. *Journal of Adolescence*, 29(4), 589-611.
- Jones, S., Barnes, P., Bailey, et al. (2017). Promoting Social and Emotional Competencies in Elementary School, The Future of Children. *Journal of Semantic Scholar*, 49-72.
- McCullough, M., Worthington, E., & Rachel, K. (1997). Interpersonal forgiving in close relationship (Empathy). *Journal of Personality and Social Psychology*, 321-336.

- Michalec, B., & Hafferty, F.W. (2022). Challenging the clinically-situated emotion-deficient version of empathy within medicine and medical education research. *Soc Theory Health* 20, 306–324
<https://doi.org/10.1057/s41285-021-00174-05>.
- Miller, C. B. (2009). Empathy, social psychology, and global helping traits. *Philos Stud. Journal of Research Gate*, 247–275.
- Moreno-Peral P., Conejo-Cerón S., Fernández A., Berenguera A., Martínez-Andrés M., Pons-Vigués M., et al. (2019). Effectiveness of an empathic communication training program on patients' satisfaction and health outcomes in primary care: a randomized controlled trial. **Journal of General Internal Medicine**, 34(7), 1196-1203.
- Morkel, V., & McLaughlin, T. (2015). Promoting Social and Emotional Competencies in Early Childhood: Strategies for Teachers. *Research Gate Journal*, p. 45-51.
- Reblin, M., & Uchino, B.N. (2008). Social and emotional support, and its implication for health. *Curr Opin Psychiatry*. 2008 Mar;21(2): p. 201-205. doi: 10.1097/YCO.0b013e3282f3ad89. PMID: 18332671; PMCID: PMC2729718.
- Reilly, P. (2019). Anger Management for Substance Use Disorder and Mental Health Clients: A Cognitive-Behavioral Therapy Manual. Morrisville, North Carolina, United States: Lulu Press.
- Roy, M., & Giraldo-García, R. (2018). Roy, M., & Giraldo-García, R. (2018). The role of parental involvement and social/emotional skills in academic achievement: Global perspectives. *American Psychological Association-The School Community Journal*, 28(2), 29–46.
- Schonert-Reichl, K. A., & Lawlor, M. S. (2010). The effects of a mindfulness-based education program on pre-and early adolescents' well-being and social and emotional competence. *Mindfulness*, 1(3), 137-151.
- Scott, D., & Lock, J. (2021). Teacher as Designer, Design Thinking for Educational Change. Berlin, Germany: Springer. DOI: [10.1007/978-981-15-9789-3](https://doi.org/10.1007/978-981-15-9789-3), ISBN: 978-981-15-9788-6
- Shapiro, T. (1984). *Empathy*. NY: Hillsdale, Analitic Press.
- Sheridan, S. (2010). *Conjoint Behavioral Consultation: Promoting Family-School Connections and Interventions*. Second Edition, Springer. ISBN-13: 978-0-387-71248-2
- Stanford d.school. 2019. Steps in a Design Thinking Process. <https://dschool.stanford.edu/group/s/k12/wiki/17cff>
- Джуров, Е. (2005). *Психотерапевтични измерения на емпатията: Избрани трудове*. От Психологията в България. София: Наука и Изкуство.
- Димитров, Д. (2001). *Самоопределяне и реализация: социалнопсихологически и психотерапевтични измерения*. София: Български Научен Институт.
- Димитров, И. (2016). Дизайн мисленето - нов подход в образованието. *Образование и бизнес*, 3, 48-50.
- Калоянова, Н. (2022a). Дизайн мисленето като образователна перспектива. *Академично списание „Управление и образование“*, т.18(3), стр. 137-145
- Калоянова, Н. (2022b). Стимулиране на нестандартността в образованието чрез дизайн мислене. *Академично списание „Управление и образование“*, т.18(3), стр. 146-153
- Стаматов, Р. (2019). Емпатия. София: Кръгзор, стр. 21- 34